

TEORİK VE PRATİK AÇIDAN YABANCI KELİMELERİ ARAPÇALAŞTIRMA (TA'RİB) YÖNTEMLERİ*

Çev. Yrd. Doç.Dr. Mahmut KAFES
Selçuk Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Bölümü

Özet

Diller arasındaki kelime alışverişi sosyolojik bir olgu ve bir insanlık gerçeğidir. Diğer pek çok dil gibi Arapça da bu olgu ve gerçekten kendine düşen payı almıştır. Dünyada birçok alanda (ekonomi, siyaset, ticaret, ziraat, sanayi, sosyoloji, din ve edebiyat gibi) gerçekleştirilen gelişmeler ve ortaya konulan buluşlar toplumları etkilediği gibi dillerini de etkilemiş, karşılıklı kelime ve terim alışverişi kaçınılmaz hale gelmiştir. Bu makalede, yabancı sözcüklerin Arapçaya giriş nedenleri, onları tanıma yolları, Arapçaya adaptasyonları, Arapçalaştırma türleri, Arapçalaştırmada uyulacak usul ve metotlarla dilcilerin bu konudaki görüşleri ve tutumları ele alınmıştır. Ayrıca Kahire'deki Arap Dil Akademisinin konuyla ilgili almış olduğu kararın da bir değerlendirmesi yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Arapçalaştırma, Kahire'deki Arap Dil Akademisi, Arapçadaki yabancı sözcükler, Ta'rib

Summary

The Exchange of words between languages is social and cultural fact. Likewise all other languages Arabic has also got its share of this facts. Developments within several fields (such as economy, politics, industry, agriculture, sociology, religion and literature) and inventions have not only affected societies but also affected their languages as well and made word exchange inevitable. In this article, the reasons why foreign words entered Arabic, ways to distinguish them, their adaptations into Arabic language, types of arabicize, the principles and methods to be followed to arabicize, views and treatments of linguistics have been studied. Furthermore, the decisions given upon this issue by the Academy of Arabic Language in Kairo were analyzed.

Key Words: Arabicize, Academy of Arabic Language in Kairo, foreign words entered Arabic, Ta'rib

Dillerin birbirlerini etkilemeleri ve birbirlerinden etkilenmeleri sosyolojik bir olgu olup, aralarındaki kelime alışverişi de -son dönem filologlarının sayısız delillerle ortaya koydukları gibi- bir insanlık gerçeğidir. Arapça bu bağlamda öteki dillerden ayrı düşünülemez. Ancak o, yabancı sözcükleri dil yapılarına uyarlayıp, onlara kendi kurallarını uygulamakla ve anlatım unsurlarının ayrılmaz bir parçası kılmakla mükemmel bir temsil gücüne erişmiş ve bu özelliği ile de diğer dillerden ayrılmıştır.

* Muhammed es-Seyyid Ali Belâsî, et-Ta'rib beyne'n-Nazariyyeti ve't-Tatbîk, Mecelletü'lKâfile, sy: 8 (C:39), Şaban - 1411/ Mart -1991, s.34-37.

Belki de yabancı sözcüklerin Arapçaya girmesinin en önemli nedeni, Arapların ve dilleri olan Arapçanın ekonomi, sanayi, ziraat, ticaret, fen, felsefe, edebiyat, din, siyaset, sosyoloji ve diğer pek çok alanda ortaya konulmuş olan ve dil ve millet olarak daha önce alışık olmadıkları yeniliklerden her toplum gibi etkilenip medeni bakımdan gelişmeleridir¹. Bu temaslar sonucunda bilimsel terimlerin ve bir millette bulunup diğerinde bulunmayan nesne adlarının alışverişi kaçınılmaz olmuştur. Medeniyet kervanında yer alabilmeleri için Arapların da yabancı sözcükleri kendi dillerine uyarlayarak arapçalaştırmaları bir zaruret haline gelmiştir. Böylece arapçalaşan kelimeler bu dile katılmış ve neticede birçok yabancı sözcük Arapçaya mal olmuştur. O halde Ta'rib, Arapların yabancı kelimeleri kendi usûl ve metotlarına göre telaffuz etmeleri (yani kullanmalarınıdır).

Arapçalaştırmayı Gerektiren Sebepler:

* Gerekliklik. Yukarda bundan bahsedilmiştir.

* Arapça benzerlerine nazaran yabancı kelimelerdeki söyleniş kolaylığı. Örneğin المشموم (koku) yerine المسك , الفرساد (dut) yerine التوت ve السحلات ve الشمسك , التوت (yasemin) yerine الياسمين , القند (acur, hıyar)² yerine الحيار demenin daha kolay geldiği görülmüştür.

* Bir milletin başkalarına olan hayranlığı. O millet hayranlık duyduğu milletin/milletlerin dillerinden kelime alıntıları (iktibas) yapmıştır.

* Kişideki övünme arzusu ve gösteriş merakı. Bazı kişiler, kendi dillerinin dışında başka dilleri iyi bildiklerini kanıtlamak için insanlarla konuşurken yabancı kelimeler kullanma (ya da yabancı dil konuşma) özentisi içine girmişlerdir³.

Arapçalaştırma Metodu:

Araplar yabancı kelimeleri arapçalaştırmada iki yol izlemişlerdir:

Birincisi, yabancı kelimelerin telaffuzlarında ve yapılarında kendi dillerine ve cümle kuruluşlarına uygun değişikliklerde bulunmuşlardır. Onlar bu yola, Dillerini başkalarının yanlışlarından korumak için başvurmuşlardır. Benimsedikleri yabancı kelimeyi elden geçirerek onu kendi mantık ve dil yapılarına uygun hale getirmişler, sonra da öz Arapça kelime özelliğine sahip bir sözcük olarak ortaya koymuşlardır⁴.

Çeşitli şekillerde gerçekleşen bu değişikliklerin en önemlileri şunlardır:

A.Seslerde Değişiklik:

Bu değişiklik de aşağıdaki şekillerde gerçekleşmiştir.

* Harflerden birinin değişmesiyle. Örneğin aslı Farsça olan كورب kelimesi, başındaki ك 'in ج 'e dönüşmesiyle. جورب (çorap) şeklini almıştır.

¹ Ali Abdulvâhid Vâfi, Fikhu'l-Luga, (Dar-u Nehda, Kahire-1972), s. 199-200.

² Kelimenin imlası sözlükte القند şeklindedir.

³ İbrahim Muhammed Ebû Sikkîn, Fikhu'l-Luga, s. 43.

⁴ Ebû Sikkîn, a.g.e., s. 43.

* Harf eklenmesiyle. Örneğin Farsça kökenli دیا kelimesi, sonuna ج harfi eklenerek دیاج (atlas kumaş) şeklini almıştır.

*Birden fazla harfin atılmasıyla. Örneğin aslı نشاسته olan kelimedenden کازرون kısmı atılarak نشا (nişasta) kısmı kalmıştır.

* Sakin harfin harekelenmesiyle. Örneğin Farsça bir şehir adı olan کازرون kelimesinde sakin olan ز harfi üstün ile (ز) harekelenmiştir.

* Hareke değişikliği yoluyla. Örneğin aslı Farsça olup ilk harfi üstün ile harekelenmiş olan دستور kelimesi Arapçada نعلول (ن'nin üstünüyle) vezni pek az kullanıldığından دستور (د'in ötresiyle ; kanun, düstur, prensip) şeklini almıştır.

B. Vezinlerde Değişiklik:

Vezinlerdeki değişiklikler seslerdeki değişikliklerin bir sonucudur. Bu değişiklikler bazen yabancı kelimenin harflerine harf ilave etmekle veya çıkarmakla, bazen harekeyi hareke ile veya harfi harfle değiştirmekle, bazen de sakin harfe hareke vermek suretiyle gerçekleşmiştir. Bütün bunlar -kaçınılmaz olarak - yabancı kelimenin vezni (yapısı) üzerinde değişikliklere yol açmış ve Arapça vezinlere adaptasyonunu sağlamıştır. Örneğin درهم (dirhem), مخرج (kalp para, batıl, boş), دينار (dinar), دیاج (atlas kumaş) ve حورب (çorap) kelimeleri kendilerinde meydana gelen değişiklikler sayesinde هجوع (ahmak, bön), سهلب (uzun boylu adam), دماس (hamam) ve جهور (sesi ne kalın olan, ne de genizinden gelen at) kelimeleri gibi Arapça vezinlere uymuştur.⁵

Kendilerinde değişiklik meydana gelen bu kısım dilcilerce **el-Muarrab** (arapçalaştırılmış kelime) adıyla anılmıştır. O halde muarrabı, Arapların üzerinde ziyadelik, noksanlık, kalb (harfi harfle değiştirme) vs. gibi yollarla bazı değişiklikler yaparak dillerine uyarlayıp kullandıkları kelimeler olarak tanımlamak mümkündür.

Ta'ripte izlenen ikinci yol ise yabancı kelimeyi, üzerinde herhangi bir değişiklik yapmadan Arapçaya aktarmaktır. Bu yol **ed-Dahil** (Arapçaya diğer dillerden giren kelime/kelimeler) adıyla bilinir. Örneğin خرسان، ابريسم، تيليفون kelimeleri bunlardandır.

Ancak Arapçaya girdikten sonra birçok yabancı kelimenin anlamlarında farklılıklar olmuştur, bazıları aralarındaki ilişkiden ötürü esas mananın dışında bir başka manada kullanılmış, bazıları daha aşağı derecelere indirilerek alındığı dilde hiç kullanılmadığı âdî ve fahiş anlamlara çekilmiş, bazıları ise yüksek mertebelere çıkartılarak asil ve seçkin bir sözcükmüş gibi işlem görmüştür. Öte yandan bir kısım kelimelerin işaret ettiği özel manalar genelleştirilerek kapasitesinin üzerinde anlamlar yüklenmiş, bir kısmının da genel manası daraltılarak sadece birkaçıyla sınırlı tutulmuştur. Örneğin aslı Farsça olup mutlak renk manasına gelen الجون kelimesi Arapçaya geçince sadece siyah ve beyaz renkler için kullanılır olmuştur.

Yabancı Kelimeleri Tanıma Yolları:

Bazı dilciler yabancı kelimelerin tanınmasını sağlayacak belirleyici birtakım esaslar koymuşlardır. Onlardan bazıları şunlardır:

⁵ Vâfi, a.g.e., s. 204-205.

* Kelimenin Arapça vezinlerle uyuşmaması ابرسم (ipek), حبريل (cebrail) ve آمين (âmîn) gibi

* Kelimenin ilk harfinin ن orta harfinin ر olması. نرجس (nergiz) ve نرد (tavla) gibi

* Kelimenin son iki harfinin sırasıyla د ve ز olması. مهندس (mühendis) ve المنداز (sınır) gibi.

* Kelimede ص ve ج harflerinin birlikte bulunması. الصولجان (kral bastonu), الصنج (çengi zili, çenk), الحص (kireç) gibi.

* Kelimede ج ve ق harflerinin birlikte bulunması. المنحنيق (mancınık), الجوسق (saray, kale), الجوقة (bando takımı, orkestra topluluğu) gibi.

* Kelimenin, bünyesinde zelâka (dil ve dudak: ن ، م ، ل ، ف ، ر ، ب) harfleri bulunmayan sözcüklerden olması غفحش ، حوسق ، ve حظائج gibi.

* Kelimenin ب ، س ، ت harflerinden oluşması. Bu kelimelere dahil denir ⁶.

* Kelimede ج ve ط harflerinin birlikte bulunması. الطاجن ، الطيجن (tava, güveç vs. tenceresi) gibi.

* Dil otoritelerinin, kelimenin yabancı olduğuna dair görüş belirtmesi ⁷.

Arapçalaştırma Çeşitleri:

Dilciler Arapçaya giren yabancı kelimeleri üç gruba ayırmışlardır. Bunlar:

1. Muarrab :

Fasih Arapların, ait oldukları dildeki anlamlarının dışında kullandıkları sözcüklerdir ⁸. Fasih Araplar tabiri, yeni dönem araştırmacılarının hicri IV. (m.X.) asrın ortalarına kadar Arap yarımadasında yaşamış bedevî Araplarla (Arabu'l-Bedvi) hicri II. (m.VIII.) asrın sonlarına kadar yerleşik hayat sürmüş şehir Arapları (Arabu'l-Emsâr) için kullandıkları bir ıstılahtır. Onlar bu dönemlere ihticâc (sözleri delil ve mesnet kabul edilenlerin) dönemleri adını vermişlerdi ⁹. Ayetlerde ve Hadislerde geçen yabancı kelimelerin çoğu bu dönemlere aittir.

2. Müvelled :

Müvelledûnün (ihticâc dönemlerinden sonra yaşayanların) kullandığı ve fasih Arapların arapçalaştırmadığı sözcükler ve yapılarıdır. ترجم الرسالة (risaleyi tercüme etti) ve بيض الكتابة (yazıyı temize çekti) gibi.

3. Muhdes ya da Âmmî (Avamca) :

Muhdesûnun (muvelledûnden sonra gelenlerin) yeni dönemde arapçalaştırdığı ve daha çok günlük hayatta yaygın olarak kullanılan kelimelerdir.

⁶ Ebû Mansûr el-Cevâlikî, el-Muarrab min Kelâmi'l-A'cemiyyi alâ Hurûfi'l-Mu'cem (thk. Ahmed Muhammed Şâkir, Matbaat-u Daru'l-Kütübi'l-Mısıriyye, Kahire-1969), s. 60.

⁷ Celâleddin es-Suyûfî, el-Müzhir fi Ulûmi'l-Luga ve Envaiha (thk. M. Ahmed Câdelmevlâ ve diğeri, el-Mektebetü'l-Asriyye, Beyrut-1978), I, 268.

⁸ Suyûfî, a.g.e., I, 268.

⁹ Vâfî, a.g.e., s. 199.

Muvelledûn döneminin sona erip muhdesûn döneminin başladığı zaman üzerinde bir görüş birliği sağlanamadığı ve ayrıca bu iki kelimenin ortaya çıktığı zamanı tam olarak belirlemenin güçlüğü sebebiyle ikisini (muhdes ve muvelled) birbirinden ayırmak oldukça güç olmuştur¹⁰.

Arapçalaştırma Karşısında Tutumumuz:

Arapçalaşmış kelimelerin kullanılması konusunda dilciler arasında herhangi bir ihtilaf yoktur. Aynı şekilde fasih Arapların dahil adıyla kullandıkları kelimeler de bu türden olup bizzat Kur'an ve hadislerde de yer almaktadır¹¹.

Ama muvelledûnün çeşitli dönemlerde kullandıkları kelimeler, bazı araştırmacıların günümüzde Arapçaya soktuğu veya sokulduğunu kabul ettiği buluş ve icatlara ait sözcüklerle bilim ve sanata dair terimlerin kullanımına Arap Dil Akademisi ancak zaruret halinde izin vermiştir. Öyle ki Arapça, sonradan ortaya çıkmış bulunan bilim ve sanat dallarına ait buluşlar için kendi bünyesinden karşılıklar bulabilecek güçtedir ve bu onun için hiç de zor değildir. Nitekim sözlüklerinin sayfaları arasında bu yeni kavramlara uygun düşebilecek kullanılan veya kullanılmayan binlerce kelime vardır. İslamiyetin başlarında ve Abbasiler döneminde yaşamış olan Arapların bu alandaki uygulamaları bizler için güzel bir örnektir. Zaten Arap Dil Akademisinin gerçekleştirmeyi amaçladığı hedeflerden biri de budur¹². Hâfız İbrahim (ö:1932) şöyle demiştir:

Allah'ın Kitab'ını lafız ve gaye (metin ve mana) olarak kuşattım.

O'nun ayetlerini ve ibretlerini (kuşatmada) sıkıntıya düşmedim.

Nasıl olur da bugün herhangi bir aleti tasvirde,

İcat edilen şeylerin adlarını sıralamada sıkıntıya düşebilirim ?!

Ben derinliklerinde inciler saklı bir denizim,

Dalgıçlar bendeki inci kabuklarını (çıkarmayı) istemezler mi?

Yazık size! Ben eskiyorum (yaşlanıyorum) bendeki güzellikler de eskiyor,

Tedavim zor da olsa, beni tedavi edecek doktorlar içinizedir¹³.

Subhî es-Salih, nakil ve ta'rib esnasında uyulacak kuralları şöyle sıralar:

* Zorunluluk. Bu şart, Kahire'deki Arap Dil Akademisinin aldığı kararla da örtüşmektedir. Kararın metni şöyledir : " Kurum, ta'ribte Arapların metoduna uyulması koşuluyla zaruret halinde bazı yabancı kelimelerin kullanılmasına izin verir ". Emir eş-Şihâbî " zorunluluk " şartına şöyle bir yorum getirmiştir : " Kurumun ta'rib için koyduğu zorunluluk şartının gerekli olduğu görüşümdedir.

¹⁰ Ebû Sikkîn, a.g.e., s. 46-47.

¹¹ Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. el-Mecelletü'l-Arabiyye, sy: 91(Şaban -1405), s. 98-99.

¹² Vâfî, a.g.e., s. 207-208 ; 250.

¹³ Hafız İbrahim, Divan, Daru'l-Avde, Beyrut-1937, I, 253 ; Ma'ruf, Nayif Mahmud, Hasaisu'l-Arabiyye ve Turuku Tedrisiha, Daru'n-Nefais, Beyrut-1987, s.77.

Böyle söylüyorum çünkü, yabancı bilimsel sözcükleri arapçalaştırmakla ilgilenen bazı modern bilim adamlarının anlayışlarındaki yetersizliği biliyorum. Halbuki az bir çaba ile onların karşılığında gayet mükemmel Arapça sözcükler bulmak ve yabancı sözcüklerin köklerini anlamları ile birlikte tanımak mümkün olacaktır ¹⁴.

* Arapçanın inceliklerini bilen bir mütercim, yabancı sözcüğü karşılayabilecek en uygun Arapça sözcüğü araştırıp ortaya koyduğu takdirde ta'ribin yerine geçecek titiz bir tercüme daha iyidir. Örneğin microscope (mikroskop) karşılığında المجهر, densimetre (yoğunlukölçer) karşılığında المكثف, floriculture (çiçek tarımı) karşılığında da زراعة الأزهار sözcüklerini kullanabiliriz.

* Fasih Arapçayı yaşatmak ve dahîli yok etmek için Arapça karşılığı bulunanlarda yabancı sözcük kullanmaktan kaçınmak.

* Yabancı sözcüklerin Arapçaya katılabilmelerini veya onların ayarında birer sözcük olabilmelerini temin için bu dile adaptasyonunu sağlamak.

* Bilim ve sanata dair terimleri arapçalaştırırken zorunlu durumlarda nahta (cümle halindeki veya bağımsız durumdaki sözcüklerden harfler alarak kelime oluşturmaya) engel olmamak ¹⁵.

Bu durumda, çeşitli alanlardaki terimlere, bilimsel buluşlara ve yabancı keşiflere delalet eden sözcüklerin naklinde örnek metot şu olmalıdır: Ta'ribe - ki o, daima yaşayacak olan dilimiz için en büyük tehlikedir - ancak gerekli bütün çabayı gösterdikten sonra başvurmalıyız. Bunun için de önce tercüme gelir. İkinci olarak yabancı sözcüğün Arapça karşılığı yoksa manasını karşılayacak bir Arapça kelimededen iştikak yapılmalıdır. Buna da imkan yoksa üçüncü olarak mecaza başvurulmalıdır. Bu iş, kavramla mecazî anlam arasında ilişki kurup lafza mecaz anlam yüklemekle mümkün olur. Bundan da aciz kalınırsa, iki kelimededen naht yoluyla alıntı yaparak o kavrama delalet edecek birleşik bir sözcük oluşturmaktır. Bu da mümkün değilse yabancı sözcükleri Arapça dil kurallarına göre bu dilin vezinlerine uyarlayarak Arap dil mantığını uygulamaktır. Böylece o sözcükler fasih Arapça sözcüklere benzemiş olur. Biz bunları yerine getirmekle Arapçayı atalarımızın bize bıraktığı şekliyle bizler de daha sonrakilere bırakmış oluruz ¹⁶.

Kesinlikle inanıyoruz ki günümüzde yeni bilim dallarından tercümeleyen yapanlar yukarıda belirttiğimiz hususları göz önünde bulundurlarsa dillerine en büyük hizmeti yapmış ve özelliklerini de en doğru biçimde yansıtmış olurlar. Arapça donuk ve süresi dolmuş bir dil değildir. Aksine Allah'ın hakkında kalıcılığı ve gelişmeyi takdir ettiği uyumlu bir dildir ¹⁷.

¹⁴ el-Emir Mustafa eş-Şihâbî, el-Mustalahâtu'l- İlmiyye fi'l-Lugati'l-Arabiyye fi'l-Kadîm ve'l- Hadîs (Ma'hadu'd-Dîrasati'l-Arabiyyeti'l-Aliye, 1955) s. 63.

¹⁵ Subhî es-Sâlih, Dirâsât fi Fikhi'l-Luga (Daru'l-İlm Lil Melayin, Beyrut-1976), s. 321-327.

¹⁶ Ebû Sikkîn, a.g.e., s. 50.

¹⁷ Subhî es-Sâlih, a.g.e., s. 327.